

Оксана ДМІТРІЄВА

"ЯК Я ЗЛАМАЛА ВЛАСНІ ТАБУ..."

Наша розмова з провідною українською режисеркою театру ляльок Оксаною Дмитрієвою відбулася у день її народження, далеко від дому, на чарівному мініатюрному хорватському острові Малий Бріюні, де українські театральні діячі зустрілись на проєкті, зініційованому та зорганізованому харківськими громадськими організаціями Parade fest і Art dot спільно з театром Uliss (Хорватія).

Під час власних презентацій кожен з учасників ділився досвідом, своїм розумінням місця, значення, механізмів впливу мистецтва у часи війни. Емоційний та сильний монолог Оксани Дмитрієвої залишився, на жаль, не зафіксованим на жодному із носіїв інформації. Тому наступного дня ми наважились повторити його вдруге – для читачів "Просценіуму".

Майя Гарбузюк: Оксано, вітаю! Вашу вчорашню сповідь можна назвати історією про те, як і чому Ви порушили власні табу військового часу. Розпочнімо з початку, з початку повномасштабної війни...

Оксана Дмитрієва: Ранок 24-го лютого був, ясна річ, несподіванкою, але ми були підсвідомо готові до цього. Нас у Харкові, як і багатьох в Україні, розбудили вибухи і відчуття, що ЦЕ почалося. Звісно, жодної "тривожної валізки" я не мала, бо таки не вірила, що усе це почнеться, потрібно було терміново збиратися: подзвонили мої рідні із Краматорська і сказали, щоб я негайно виїжджала до родини у Полтаву. Я, звісно, була просто у шоці. Взяла не те пальто, не ту валізу, не той паспорт... Іра Чужинова з Києва купувала мені квитки на потяг... У мене була запізнена реакція: тільки за якийсь час до мене дійшло, що трапилось щось жахливе і невідворотне... І тоді мене почало по-справжньому накривати... Дуже вдячна своїм полтавським друзям і колегам з театру ляльок – вони по великому благу домовились про мене на кухні тероборони. Ми там працювали – мили посуд і чистили картоплю. Житейські справи. Але водночас –

Оксана Дмитрієва

потужна терапія. Весь час щось робила руками, була серед жінок – дуже різних – від викладачів універсу до простих бабусь, які просто приїздили, щоб побути разом. Це – як зараз розумію – таке чаклунство, те, що роблять жінки. І тоді я дала собі слово: під час війни маю займатись тільки чимось прикладним, корисним, те, що може реально мати вагу і сенс для інших. Бо що таке зараз мистецтво – думала я? Про який театр ми можемо зараз говорити? Хоча я дуже вдячна своїм колегам з усього світу, які писали, запрошували, і ця географія неймовірна – Естонія, Фінляндія, Литва, Польща... Всі вони писали: приїжджай! Але це було моє друге табу: з України на час війни – нікуди!

Так і розпочалась моя історія про те, як я обидва ці табу порушила. Десь через місяць я повернулась до Харкова. За цей час місто пережило жахливі дні. Тут залишились мої рідні люди, колеги, друзі, тому відчувала почуття провини, що я поїхала, а вони за-

лишилися. Чому я не там, з ними? До цієї провини долучилась ще одна тема. Щоб це пояснити, повернусь у час до 24-го лютого.

На початку цього року ми готували прем'єру "Матінки Кураж" у перекладі Сергія Жадана. Це дуже сучасний текст. Нам дуже він подобався. Катюша Палачова і Олег Каданов – наші неймовірні харківські композитори – написали прекрасну музику. І у нас на 24-те лютого була запланована прем'єра вистави! Щоправда, потім цехи не встигали і її перенесли на 2 тижні. Але ця дата – 24 лютого – була зафіксована на афіші. І ось що мене мучило і досі мучить. Під час репетицій, працюючи з художницею Наталею Денисовою – ми наче вже бачили ті сцени, які потім, через місяць, нас усіх, весь світ шокували. Ми наче передчували. У нас були сцени, де війна відбирає у людей кінцівки, де війна Гвалтує. І коли відкрилась правда про Бучу – мені було страшно і соромно за те, що ми наче наперед це бачили. З одного боку, ти вдячний янголам за те, що тебе відводять з таких місць, але з іншого боку – сором за те, що твоя фантазія веде тебе у такі страшні візії. А ще трапився курйоз із самою афішею: там вкралася одна неточність із написанням назви вистави, тобто літери "ж", і треба було нашвидкуруч виправити це. А наклад уже весь надрукований. І тоді з відчаю художниця Анна Брагіна одним порухом руки намалювала на цьому місці літеру Z. І у нас мала бути "Матінка КураZ"... І це теж було до 24-го... Моторошно, їй-Богу...

...Коли наприкінці березня я поверталась у Харків – відчувала неймовірний трепет, це повернення було дуже ніжне, ти повертаєшся туди, де повинен бути. І відчуваєш якісь дивовижні, неправильні емоції, бо ти –...щасливий! І далі психіка починає працювати ще дивовижніше: ти починаєш чути цей простір! А Харків у той час звучав зовсім по-особливому! Це був порожній простір, місто –декорація, де мало людей, а якщо вони є, то вони пересуваються дуже швидко, від пункту А до пункту Б. Це дистанція, яку просто треба подолати. Але в цих неймовірно красивих апокаліптичних декораціях ти починаєш відчувати поруч із пораненими будівлями неймовірно, проникливу красу! Місто звучить! Я після цього з особливим трепетом почала читати українських поетів та письменників харківських 20–30-х років. Так, Харків – це залізобетон, стриманість, гордість, підтягнутість. Але й ніжність, і краса... А ще тоді цвіли абрикоси. Порожнеча міста, запах квітнучих абрикосів – і це викликало і захват, і високу ноту! Пам'ятаєте музиканта, який грав біля зруйнованих домів на віолончелі? Я розумію для чого – так ми намалюємо простір. Музика – це провідник, який не потребує перекладу. Музика – це мова янголів. І вона звучить, і мені здається – лікує. Неймовірно

враження – музиканти, які перші в Харкові розпочали цю духовну роботу в місті. З ними разом – поети, найперший – Сергій Жадан. Я читаю багато Хвильового зараз. І краще тепер розумію прозу Жадана – що це за музика, звідки вона...

Хочу окремо сказати про наш театр ляльок. Це – справжня фортеця, ковчег, в якому з першого дня повномасштабної війни і до сьогодні діяли, перебували, працювали і працюють мої колеги. Він перетворився на потужний волонтерський хаб під назвою ЛОБ – "лялькова оборона". Михайло Озеров, наш актор і керівник цього волонтерського центру – 24-го подзвонив усім і сказав, що ми зранку зустрічаємось в театрі, щоб вирішити ключові питання нашого життя. Приїхали працівники з дітьми – я теж була, але вже по дорозі в Полтаву. Мої колеги вирішили, що залишаються в Харкові. Спочатку це було 20 людей в театрі, потім, під час найважчих атак на місто, в укритті перебувало понад 70 людей. І це не тільки театральні, а просто ті, хто потребував даху над головою. Це було місце порятунку. Люди приїздили налякані, вибиті з колії, наші актори намагались бути психологами, підтримувати, забезпечувати усім необхідним.

Коли перша розгубленість минула, вони свідомо прийняли рішення залишитись в місті. І я пишаюсь

Режисери Оксана Дмитрієва та Микола Лапунов – волонтери. Кухня Полтавської тероборони, березень 2022 р.

Сцена з вистави “Цяточка” А. Шмідт. Режисер – Оксана Дмитрієва, художник – Наталя Денисова. Харківський академічний театр ляльок ім. Афанасьєва. Харківське метро, квітень-травень, 2022 р.

своїми колегами, які робили і роблять неймовірні справи, допомагаючи військовим, цивільним, дорослим і дітям...

Отже, я повернулась і почула цю високу ноту, світлини музикантів, які відмолюють цей простір. І раптом зрозуміла, що хочу щось робити. Ще не розумію що саме – але хочу. В театрі на той час не залишилось в репертуарі жодної вистави, яку б можна було зіграти: актори поїхали, хтось виїхав, хтось пішов у ЗСУ, хтось волонтерив 24/7. У колективі сформувалась потужна волонтерська команда з чітко визначеними завданнями. І тут раптом приходжу я зі своїм бажанням робити щось не зовсім волонтерське, а театральне, ще й пересуватись містом якимось неправильно, надто ризиковано і безвідповідально... Звісно, для них це виглядало цілком недоречним.

І тут я побачила у ФБ оголошення фонду “Разом” від UNICEF про пошук аніматорів для дітей, що перехувувались на станціях метро. Я запропонувала робити щось разом. Ми швидко відновили деякі вистави, і у нас почався новий період – гастролі станціями метро. Найнезвичайніші гастролі в історії нашого театру!

Теж хочу подякувати – якби не цей фонд, якби не Роман Панченко, який займається антрепризою в Харкові і який одразу відгукнувся і надав свій транспорт для переїзду – ми б не змогли цього всього zorganizувати і зробити. Прийшло розуміння – не треба триматися тільки за власний колектив. Все місто – одна команда. Тому збираються ті, хто хочуть, мають сили і можливості щось робити – і ми працюємо разом. І тоді, і зараз дуже емпатично, ніжно треба

ставитися до кожного, бо кожен переживає і відчуває цю війну по-своєму. Не потрібно всіх рівняти чи примушувати до чогось...

Я сміялась, мовляв, ми відкрили лялькарський гурток – заходьте, двері відчинені!

Коли ми почали працювати в метро – я сказала собі, що будь-які амбіції режисерські чи художні ми відкидаємо. Вистава має тривати не довше ніж за 20 хвилин, бо глядач мусить зосередитись; вона має бути мобільною; ми уважно стежимо за тим, на що і як реагує глядач, що йому зараз потрібно, як поводитись діти – і на це відгукуємось. Бо у театру з’являється нова функція – він починає лікувати. Насправді я зараз все-таки лукавлю, бо справжній театр – він завжди має лікувати, адже ми йдемо в театр, щоб з нами щось зробили... Коли я йду в театр як глядач, я хочу, щоб зі мною щось відбулось. Тому усе, що може робити театр, він і повинен робити в ці хвилини. Документувати. Лікувати. “Відкорковувати” людину, щоб нарешті вона посміхнулась, заплакала. Адже ми усі зараз – камінці. І це те, з чим сьогодні потрібно працювати. І це власне – наша справа, справа театру.

Виступи в метро для мене стали такою особливою зустріччю із глядачем, коли ми бігли назустріч один одному. Глядач – до актора, актор – до глядача. І це був взаємний порятуюнок. Кожна вистава у нас закінчувалася обіймами – щоб вгамувати тактильний голод, який надзвичайно сильно відчувався тоді. Було багато обіймів, якщо люди це дозволяли, потребували.

Ми об’їхали усі станції метро. Траплялось, що там, де було мало дітей, сідали дорослі дивитись дитячу казку. І коли внутрішня дитина починає тиши-

тись, що їй показують дуже просту, дуже наївну історію – це так необхідно! Особливо мені запам’ятались дві станції: Студентська і Героїв Праці. Це ми дійшли до нашої багатостраждальної Салтівки. Люди там, у цих підземеллях, були просто прозорі – від браку кисню, сонця, від того, що їх там було близько 700 осіб, вони були виснажені, викачані, сіро-блакитні, зелені... І ось на Героїв Праці – найдепресивніша станція була – раптом прийшла бабця. Не просто прийшла: бабуся прийшла в театр! Спідниця з рюшами, зверху ще одна. Кофтинка. І ще у неї була червона шапочка. І брошка – прапор України – яку вона зробила власноруч, живучи на цій станції метро. Вона прийшла і сказала: я не розумію, чому інші не йдуть. Вона була єдиною з дорослих тоді. Сіла в першому ряді і сміялась. Сміялась таким заразливим, світлим сміхом, мов дзвіночок! А місцями підхихикувала, прикриваючи рот носовичком... Потім ще підійшли працівники цієї станції і дивились разом... Ми грали виставу “Цяточка”. У акторів були прозорі перуки, красиві костюми. І цей такий сюр: йдуть по довгому перону наші актори у дивних перуках, наближаються до глядачів. І у когось поруч зі мною вихоплюється: це божевілля! Це цілковитий сюрреалізм! І ти ще сильніше усвідомлюєш катастрофу, в якій ми опинились, світову катастрофу...

Я от все думаю, як зараз рай переповнений... Скільки ж там мучеників!

Ще одна депресивна станція – Студентська. До мене підійшла психологиня, яка там працювала, ми почали розмовляти. І вона сказала, що ми усі зараз

Сцена з вистави “Цяточка” А. Шмідт. Режисер – Оксана Дмітрієва, художник – Наталя Денисова. Харківський театр ляльок ім. Афанасьєва. Харківське метро, квітень-травень, 2022 р.

рятуємося – хто волонтерством, хто роботою. Сказала, що діти зараз проходять усі стадії травм: спершу розгубленість, страх, агресія. А зараз – каже вона – я розмовляю з дітьми, і вони хочуть, аби все так і залишилось, давайте жити в метро – кажуть – тут так добре! Почала думати про це, і зрозуміла – стільки уваги тут отримують діти, як ніде й ніколи до того, все – для них, ми зараз дуже чесні з дітьми. Це якась така дуже правильна енергія. Актори приходять зіграти виставу, пограти в шахи, шашки, поговорити. Діти це відчувають, розуміють. Я взагалі в шоці від наших дітей. Як вони дорослішають, як вони нас вчать, тримають нас...

Для мене зараз лейтмотивом є історія про хлопчика з Маріюполя. Це львівська історія – коли психолог зустрічав переселенців з Маріюполя на вокзалі і розмовляв з двома хлопчиками. Молодший сказав: “Приїжджайте, тітонько, до нас у Маріюполь!” Старший брат зітхнув: “Так міста ж не лишилось...” А молодший далі: “Але море ж лишилось!”. І для мене це – ключ до всього, що з нами відбувається...

*Оксана Дмитрієва з найменшими глядачами.
Харківське метро, 2022 р.*

Я дуже вдячна своїм студентам, які спершу теж злякалися, але потім емпатично відчували, що потрібно працювати. Я ж розумію, що вони допомагали мені, підставляли своє плече. Потім, коли вже відбулася наша перша вистава, перші обійми – все стало на місце. І були дуже ніжні штуки. Одна дівчинка залишилась у Харкові, тому що мама і бабця працювали у пологовому будинку, в укритті, і вона чула, як народжуються діти. Друга дівчинка – з Маріюполя, просто божеволіла, бо не знала, що відбувається з батьками. Але ми її покликали – і вона змогла знайти сили прийти і почати роботу. Не одна, з хлопцем. Зранку вони з ним працювали в теробороні, а потім до вечора – у нас. І потім бігли, щоб встигнути до комендантської години. Усі були надзвичайно сконцентровані. Ми за два тижні поставили нову роботу. Ще працювали наші актори з театру, які просто жили у театрі, бо вдома було надто небезпечно. Подружжя акторів теж приїжджало у театр після усіх волонтерських робіт, а потім після репетиції відвозили мене машиною додому на неймовірній швидкості, щоб за 10 хвилин встигнути до комендантської години. Таких ніжних стосунків не пригадаю....

Харківський драматург Олег Михайлов писав на ФБ свої тексти – ми жили ними. Ще одна моя студентка написала пісню – і ця пісня просто пробиває, це корочок, який з тебе виймають, і починаєш плакати, і жити по-іншому. Десь у просторі має бути вистава, якщо вже є пісня. Все почалось з цієї пісні Лільки. Потім я прочитала текст п'єси Ніни Захоженко. Я прочитала повністю її текст, складений з новел, і мою улюблену – “Я норм”. Позналились з Ніною по телефону: вона у Львові, я – в Харкові. Ми ж з Ніною зовсім не були знайомі, не бачилися, але відразу

склалися дуже ніжні стосунки. Ми годину проговорили – про війну, про життя, про п'єсу...

Ліля приїхала з вулиці Одеської, і ми почали працювати над “Я норм”. Спочатку думали, що буде читка. Але так сталося, що студенти вже наступного дня вивчили текст. Потім виникли костюми. Композитори за два тижні написали музику. Просто почали підтягуватися “ельфійські створіння”, як я їх називаю, тобто дивовижні, неземні люди: “ельф” Руслан прийшов з консерваторії, в Німеччині десь писалась музика. Ця робота стала надзвичайно потрібна усім.

І моя улюблена історія – про те, як ми грали цю виставу для танкового училища. Прийшли хлопці, перший-другий курс, танкісти, неймовірно красиві, з ними – декан-красень. Декан ще зранку приїжджав, щоб перевірити безпеку – адже мало бути майже 80 курсантів! Я у нього питаю: “Скажіть, а взагалі це все їм потрібно? Театр, вистава?” І він беззаперечно сказав: “Так! Їм потрібно дивитись. Їм потрібна розрядка”. Приїхали увечері. Це так красиво було – такий ритм, зібраність, як вони приїхали, як виходили з машин, як заходили в театр, сідали в залі. Я дуже, дуже хвилювалась, як вони сприйматимуть цю виставу! Для мене важливим було повітря, адже повітря – найголовніше у виставі.

І тут я відчуваю під час вистави – є повітря, таке ніжне! Є відповідальність, закоханість, вдячність – тих, хто грає, і тих, хто дивиться.

У п'єсі йдеться про кохання. Це так важливо – бо усвідомлюєш, що ми непереможні. І найголовніше – після вистави я побачила – вони дивились на наш з такою цікавістю, з такою довірою... Вони бачили, кого вони захищають...

М. Г.: А як зламалось Ваше друге табу?

О. Д.: Друге табу – не їхати за кордон. Коли з'явилися вистави, ми відчули, що можемо і повинні зараз говорити. Як сказали нещодавно у Харкові письменники зі Львова – ми маємо долати німоту. І нам це зараз вдається. Є актори, є студенти, молоді люди. Треба мати план А для роботи в місті, план Б для гастролей Україною – або ж станціями метро. А ще має бути план С – для виїзду за кордон, для того, щоб розповідати про нас світові. Зараз саме час шукати нові знайомства, працювати з іноземними партнерами.. І тому, зокрема, я тут, на цій чудовій програмі. Мусимо працювати із закордонними інституціями, за кордоном. Бо ми самостійно не вигребемо...

Розмовляла Майя Гарбузюк

о. Малий Бріюні, Хорватія, 22 серпня 2022 р.